

על המלים הזרות בעברית ועל מילון למלים הזרות בעברית

(סיום)

ג

עתה מונח לפנינו "מילון לועזי עברי המורחב" מעשה ידי קפאי פינס, בנו של דן פינס המנוח. מילון זה אינו סתם מהדורה חדשה של המילון הלועזי-עברי מאת דן פינס, שיצא לאור לפני עשרים שנה. שני פרכיו של המילון החדש מכילים, לפי הערכתי, כ-20.000 ערכים לעומת כ-10.500 הערכים שבמילון המקורי¹⁸, ולפיכך הרי זה המילון המקיף ביותר של המלים הזרות בעברית, ובכך עיקר חשיבותו. הגדרותיו מפורטות. יש בו הבחנה ברורה בין הערך הראשי לערכי המשנה, ובכלל הוא נוח לשימוש. עיון מדויקדק במילון מעלה נושאים אחדים שראוי לדון בהם דיון מפורט.

האטימולוגיה. לאחר ראש הערך, הרשום לעולם באותיות עבריות ומנוקד ניקוד מלא, באה בסוגריים האטימולוגיה של המלה. האטימולוגיה כוללת את ציון שפת

18. בהקדמת המילון החדש נאמר: "נולד אפוא צורך להוסיף על כ-12 אלף הערכים שבמהדורה המקורית עוד כמספר הזה בערך של ערכים חדשים". יוצא מכאן שהערךתי קטנה מהערכת העורך.

המקור והבאת המלה בשפת המקור – בדרך כלל באותיות לטיניות (גם כששפת המקור היא יונית או שפה שאינה הודו-אירופית), או בכתב קירילי כששפת המקור היא רוסית. למשל, דֶטֶנְט (צ' [= צרפתית] détente); פֶנְטֶהָאז (א' [= אנגלית] penthouse). ברשימת ראשי-התיבות והקיצורים שבראש המילון נרשמו קיצוריהן של 51 שפות, מהן לשונות קרובות כאנגלית, יידיש, ערבית, ספרדית, צרפתית, רוסית, פולנית, גרמנית וכיו"ב, ומהן לשונות רחוקות, כגון אסקימוסית, אצטקית, טיבטית, יפנית, פולינזית וכיו"ב. עיון בגוף המילון מעלה לשונות נוספות על הרשומות ברשימת הקיצורים, כגון זולו, חבשית (עמ' 410) ועוד. בדקתי את הציין האטימולוגי של 214 הערכים שבעמודים 407–416 של המילון, וזו התוצאה:

95 ערכים מקורם רומית	2 –	ספרדית
49 –	1 –	יידיש
19 –	1 –	אסקימוסית
16 –	1 –	זולו
8 –	1 –	חבשית
4 –	1 –	רוסית
3 –	1 –	תתרת
2 –		

סה"כ 204 ערכים¹⁹

19. עשרת הערכים הנותרים נרשמה בהן אטימולוגיה כפולה, על כך ידובר להלן.

הוא אומר, 70% של הערכים מקורם בשתי לשונות קלאסיות – רומית ויונית – שהלשון העברית לא היה לה מגע ישיר עמן בעת החדשה. לעומת זה, רק 22% של הערכים מקורם בשבע לשונות מזרחיות – אנגלית, צרפתית, ערבית, גרמנית, ספרדית, יידיש ורוסית – שהיה לה לעברית מגע ישיר עמן בעת החדשה. יחס מזור ומעוות זה מוסבר בשיטתו של מחבר המילון – בדומה לשיטתם של כל מחברי המילונים למלים הזרות בעברית²⁰ – לציין את השפה, שהיא מקור ראשון של המלה הנדונה, או של רכיבה העיקרי, ולא את השפה, שבה נתגבשה משמעותה וצורתה של המלה, כדרך שזו משמשת בעברית, או את השפה, אשר ממנה שאלה העברית את המלה. בהקדמת המהדורה העממית משנת תשי"ט דן פינס מסביר שיטה זו:

יש מלים ששרשן רומי או יוני, פרסי או סנסקריטי וכו' והן נתגלגלו לעברית בציוורות-לשון שונים. במידת האפשר ראיתי לציין לא את פלי-השאיבה האחרון אלא את המוצא. מלים יוניות ורומיות רבות באו אלינו מרוסית, מגרמנית ועוד. במקרים אלה ציינתי את מקורן הראשון: יונית או רומית.

אפשר להבין שיטה זו, אך אי אפשר להצדיקה. אמנם נוח, פשוט וקצר יותר לקבוע, דרך משל, שמלת אגואיסם

20. ולא רק שלהם. ראה משה גושן-גוטשטיין, מבוא למילונאות של העברית החדשה, הוצאת שוקן, תשכ"ט, עמ' 155–159.

'אנוכיות' מקורה המלה הלטינית ego, כדרך שנרשם במילון
 של פינס, מאשר לברר באיזו לשון אירופית נזורה, מתוך
 המלה הלטינית ego, המלה אגואיסם או אגואיזם כצורתה
 וכמשמעה היום (במקרה הזה בצרפתית égoïsme). קשה
 עוד יותר לקבוע מאיזו לשון אירופית בדיק שאלה העברית
 את המלה הנדונה, שהרי מדובר כאן במלה בין-לאומית
 המשמשת ברוב הלשונות, שהעברית באה במגע ישיר אתן
 בעת החדשה: יידיש, גרמנית, רוסית, פולנית, אנגלית,
 צרפתית וכיו"ב. על אף שני הקשיים הללו, מחבר מילון
 לועזי-עברי חייב לרשום את 'לשונות הביניים' – ולא רק
 את שפת 'המקור הראשון' – לפחות בשלושה מקרים: (א)
 כאשר שפת המקור הראשון משמשת מקור הרכיב העיקרי
 בלבד של המלה הנדונה, ולא של המלה השלמה כצורתה
 וכמשמעה היום; (ב) כאשר המלה שינתה את צורתה ואת
 משמעה לעומת הצורה והמשמע שבשפת המקור הראשון,
 ושינוי זה התרחש באחת מלשונות הביניים, קודם פניסת
 המלה לעברית; (ג) כאשר ניתן לזהות, על פי צורת המלה,
 ובייחוד על פי צורן הגזירה שבה, איזו הלשון הזרה,
 שהעברית שאלה את המלה ממנה.

כיצד נוהגים בנידון זה מילונים למלים הזרות שבלשונות
 אחרות? בידי שלושה מילונים כאלה: מילון למלים הזרות
 ברוסית משנת 1964, מילון למלים הזרות בפולנית משנת
 1954 ומילון למלים הזרות בלשון הבולגרית משנת 1947.
 המילון הרוסי והמילון הפולני רושמים: אגואיזם – צרפתית
 égoïsme, מן הלטינית ego. רק המילון הבולגרי מתעלם

מן הצרפתית והוא רושם: אגואיזם – לטינית *ego*, יונית *egô* 'אני' והסיומת היונית *-ismós*. או, למשל, המלה אוניברסיטה. מילונו של פינס רושם: רומית *universitas* = מכלול. ואתה תמה מה ענין 'מכלול' שבלטינית אצל 'אוניברסיטה' שבעברית? התשובה ניתנת בשלושת המילונים הנזכרים. המילון הרוסי כותב: גרמנית *Universität* מן לטינית *universitas* 'מכלול'. כיוצא בו המילון הפולני: גרמנית *Universität*, מן לטינית *universitas, universitatis*, 'מקיף'. המילון הבולגרי מפרט: גרמנית *Universität*, מלטינית *universitas literarum* = 'מכלול המדעים'²¹.

התביעה לרשום את לשונות הביניים, ולו במקרים מסוימים, אינה תביעה מוגזמת, באשר המחבר עצמו נהג כך בערכים אחדים, כגון: אגואיזם – צרפתית *égotisme*, רומית *ego*; אלטרואיזם – צרפתית *altruisme*, רומית *altruism*; פילטר – צרפתית *filtre*, רומית *filtrum*; 'זולת' = *alter*²²; 'לבד' = *com-* מרומית *com-*; קונטינר – אנגלית *container*, מרומית *com-*; 'יחד' + *tenere* = 'להחזיק'; נוכל, נוול – אנגלית *novel*.

21. אין תימה ששלושת המילונים הללו מציינים דוקא את הגרמנית כלשון הביניים, בין הלטינית ללשונות הסלבויות החדשות, שכן צורת המלה בהן היא אוניברסיטט, בדומה לצורתה בגרמנית, והיא הצורה, ששימשה גם בעברית עד לפני כשני דורות.

22. הציון האטימולוגי השונה בערכים אגואיזם (רומית) ואלטרואיזם (צרפתית) גרם לו לפינס שירשום אטימולוגיה שונה גם בערכי השמות הנגזרים אגואיסט (רומית) ואלטרואיסט (צרפתית).

מאיטלקית novella; מילך - אידיש, גרמנית Milch, 'חלב';
 שיִשְׁקָה - אידיש שישקע, מרוסית šiška; צוקר - גרמנית
 Zucker, אידיש צוקער [וראוי היה לרשום כך גם במלת
 צָטָל, אלא שהסתפק ברישום: גרמנית Zettel]; בלינצה
 - רוסית / אידיש; גֶרָמֶר - אנגלית grammar, יונית gram-
 matike; זָלַפ - רוסית zalp, יונית (!) salvo; גַּאוֹטְרוֹן -
 רומית ne = 'לא' + uter = 'אף אחד' + יונית on =
 הסיזמת היונית לפעלים סתמיים. הגדיל לעשות בערך
 כימיה, חימיה: רומית מחודשת בימי הביניים chemia,
 chimia, ערבית כימא, יונית khemeia, אנגלית chemistry
 כמיסטרי, צרפתית chimie שימי, גרמנית Chemie חמי,
 רוסית himija חימא. זכתה הכימיה למה שלא זכו שאר
 כל ערכים שבמילון.

עניין נוסף בפרשת האטימולוגיה, שהמחבר לא נתן דעתו
 עליו, הוא צורני הגזירה. כך למשל בעמ' 407-408 של
 המילון רשומים ארבעה ערכים הגזורים מיסוד אחד:
 נְאוּטְרָלִי - רומית neutralis = 'שאינו שייך לא לזה ולא
 לזה'; נְאוּטְרָלִיזְם, נְאוּטְרָלִיוּת - רומית; נְאוּטְרָלִיזָצְיָה
 - רומית neutralis; נְאוּטְרָלִיטָט - רומית neutralis.
 הציון האטימולוגי neutralis, אשר פסח משום מה על
 הערך נאוטרליזם, נאוטרליות, אינו מבחין כלל בין צורני
 הגזירה השונים: -יזם - צורן הגזירה של שמות עצם
 מופשטים בצרפתית, ובדומה לו בשאר לשונות אירופה;
 -יזציה - צורן גזירה של שמות פעולה כצורתו ברוסית;
 -יטט - צורן הגזירה של שמות עצם מופשטים כצורתו

בגרמנית, וממנה בידיש ובשפות הסלבויות; י, -יות - צורני גזירה של שמות תואר ושל שמות עצם מופשטים בעברית. אין טעם לדרוש מן המחבר שיפרט את האטימולוגיה של צורני הגזירה בכל ערך המכיל צורן כזה. הוא היה יוצא ידי חובתו לו רשם לפחות את צורני הגזירה כערכים לעצמם וציין את האטימולוגיה המדויקת של כל צורן וצורן.

לסיום פרק האטימולוגיה אעיר הערות אחדות לפרטים. בעמ' 279 כתוב: טשולנט - אידיש, מהמלה הצרפתית *chaud* = 'חם'; ובעמ' 625 מובא: צ'ולנט - צרפתית, ע'י טשולנט. הרי לך חוסר עקביות ברישום האטימולוגיה. בעמ' 411 מובא: נוככוֹרד - רומית *novus* = 'חדש' + *chorda* = 'מיתר'; בעמ' 412 רשום: נוטוכוֹרד - יונית *noton* = 'גב' + *khorda* = 'מיתר'. ובכן פעם *chorda* 'מיתר' על דרך הלטינית (בגלל *novus*) ופעם *khorda* 'מיתר' על דרך היונית (בגלל *noton*). בעמ' 169 שני ערכים נפרדים: דְּפוֹרְטָצְיָה ודְּפוֹרְטָצְיוֹ. בשניהם נרשמה אותה הערה אטימולוגית: רומית *deportatio*. רישום זה מסביר את צורת הערך דְּפוֹרְטָצְיוֹ, אך לא את צורת הערך דְּפוֹרְטָצְיָה. בעמ' 348 מובא: מוֹטָרָה - גרמנית *Mutter*. מה אפוא מקור הצורה בעברית? בעמ' 480 רשום: סְלוֹפּוֹב - יונית *sklabos* = 'סלוי' + *phobos* = 'פחד, שנאה'; וכן סְלוֹפִיל - יונית *sklabos* = 'סלוי' + *philos* = 'אוהב'. אלא שהצורה *sklabos* אינה מסבירה את צורת הרכיב המשותף לשני הערכים סְלוֹו-. ולבסוף, מבקש אני מאת

מחברי המילונים שיניחו לאטימולוגיה הפרסית של המלה בלגן, ויחפשו את מבוקשם בלשונות הסלבויות וביידיש²³.

אוצר המלים. כאמור, עיקר מעלתו של המילון החדש בהיקפו הגדול. מי שישהה מהדורה זו אל קודמתה יבחין שההבדל הוא גם בתוספת אלפי ערכים חדשים וגם בהרחבת הערכים הקיימים. במהדורה החדשה נוספו, למשל, ערכים אלו: בוטיק, ביקיני, דטנט, טרנזיסטור, לונג-פלי, מריחואנה, פופ ארט, פיצה, פליק, פנטהאוז, פסיכדלי, קונסנסוס – ערכים שאינם במהדורה הקודמת. המלה קמפוס היא דוגמה של הרחבת הערך. במהדורה המקורית (וכיוצא בזה במהדורה העממית) שתי הוראות לה: האחת "מחנה; מגרש נרחב למשחקים ולטיולים"; השנייה "חצר גדולה של מוסד חינוכי-ציבורי". המהדורה החדשה חוזרת על הגדרות אלו ומוסיפה עליהן (במשמעות השנייה) "תחום המבנים והחצרות של מכללה; קריה אוניברסיטאית"; (במשמעות שלישית, שהיא חדשה) "העולם האקדמי".

מבקר של מילון אין לו דבר קל יותר מאשר למנות מספר רב של מלים, שאינן נמצאות בו. גם הטוב שבמילונים לקוי בכגון זה, ואין לבוא עמו בטרונאי בשל כך. אלא שיש חסרון ויש חסרון. קובע טיב המלים החסרות וכמותן. מילון

23. מלה זו רשומה במילונים רוסיים (ראה, למשל, במילונן המפורסם של און'גוב, מהד' 1960) וכן במילונן של אלפסנדר הרפבי (יידיש-אנגלית-עברית, 1928).

מיוחד למלים זרות, שחסרות בו המון מלים רווחות, הרי זה פגם של ממש. אביא קצת דוגמאות, וכנגד המלים החסרות אביא מלים הנמצאות במילונן של פינס – מלים שיש להן קרבה למלים החסרות, כדי להראות שהחסרון אינו גובע משיקולי ברירה וניפוי.

מאכלות: בורקס, געפילטע-פיש, גי(ו)בץ, צימס, צ'יפס, קוסה, קוסקוס, קישקה, שורמה (לעומתם יש במילון: בורשץ, בלינצה, בקלנה, טשולנט, זופפלייש).

חלקי המכונית: ג'נט, וינקר, סֶפּר, סופפים, פקונג, פנצ'ר-מאכער, קוגלגר (יש: ג'ק, וישר, ונטיל, טֶיֶר, פילטר, פנצ'ר, צ'וק, קרבורטור).

מונחי בלשנות: מורפמה (יש: פונמה), אלופון, אפוזיציה, פרפוזיציה (יש: אדורב), סופלציה (יש: פרדיגמה), איזוגלוסה, דיאכרוני (יש: סינכרוני, אך לא במשמעות המונח בבלשנות), גרטיבי, טרנספורמטיבי (יש: טרנספורמציה, אך לא במשמעות המונח בבלשנות). ובכלל, במקרים רבים מובא שם העצם, אך חסר שם התואר הגזור ממנו, ולא תמיד ניתן לחזות מראש את דרך גירתו. למשל, פונולוגי, פונמי, פונמטי, מורפולוגי, אדורביאלי; וכן פיוצא בזה במונחים שלא מתחום הבלשנות, פגון: אנכרוניסטי (יש: אנכרוניסם), אגרסיבי (יש: אגרסיה, אגרסיביות), אינטגרטיבי, אסוציאטיבי, קונוטטיבי (יש: אינטרגציה, אסוציאציה, קונוטציה).

שונות: פתחלנד (יש: פתח), אופציה, אסקלציה, טרמפיסט, טרמפיאדה (יש: טרמפ), פלסטיק(ה) (יש: פלסטיקס, במשמעות זו, והוא תת-ערך של פלסטי, במשמעות 'פיורי,

ציורי), דיאולן (יש: דקרון, טרילין), שורטס, קיטפג, בטלדרס (יש: זופיצה, פידז'ק), ספרי, ניאגרה (ראה הערה 13), דיסקוטק, פיצריה (יש: פיצה), פיאנו-בר, מילק-בר²⁴ (יש: קפטריה), פליבוי, פוקט-בוק, פלש-בק, אינטרקום (מכשיר קשר פנימי), ווליום²⁵ (יש: טיונינג), פזל (משחק התאמה של חלקי תמונה, באנגלית puzzle), טוטו (מין הגרלה), טצ'ווד²⁶ פאם פאטאל²⁷ (יש: אנפן טריבל, פאר אקסלנס, א פרופו), צ'או, אריבדרצי (יש: בון זור, בון סואר), דסטליניזציה, דקולוניזציה (יש: דנציפיקציה, דנציונליזציה), פלונטר, צופצ'יק, צוציק (יש: צ'ודק).

צורת הערך וכתובו. יש מלים המובאות במילון בצורתן המלאה, אך בלשון של יום-יום משמשת דוקא צורתן

24. בספר הטלפונים של תל-אביב לשנת 1974 רשומים 12 "מוסדות" בשם זה.

25. "בעוד כמחצית הדקה נעבור לאולפן החדשות", אמרה הקריינית בקול ערב... "תגביר, תגביר את הווליום", אמר ד"ר קנילם (מנחם מלינק, טופס-55, הוצאת "ביתן" תשל"ד, עמ' 10).

26. "הדוקטור היה ידוע כנהג בלתי זהיר, למרות שכבר שמונה שנים נמצא ליד ההגה ור"טץ' ווד" - שום דבר לא קרה" (טופס-55 [ראה הערה 25], עמ' 37).

27. "מפוחדת ... מהתמכרויותיהן הבוטות של הפאם-פאטאל הוולגריזם" (רחל איתן, שידה ושידות, הוצאת "עם עובד" תשל"ה, עמ' 53).

המקוצרת, וזו אינה רשומה. למשל, טיפ (יש: טיפרקורדר), סטיישן (יש: סטישן וֶגֶן), בִּי (יש: גוד בִּי).

יש שצורת המלה כדרך שהיא רשומה במילון תואמת את לשון המקור, אך היא שונה מן הצורה המשמשת בעברית, ולפיכך עשוי המעיין שיתקשה למצוא את מבוקשו. למשל, המלה אוֹרֶהוּל (אנגלית overhaul), בדק, בידוק ושיפוץ פלליים (של ספינה, מכונית, מטוס וכו') והמלה אוֹרוּלס (אנגלית overalls), סרבל, בגד פועלים – שתיהן משמשות בעברית בצורה אוֹרוּל. וכן בייגל²⁸ (אידיש), כֶּעֶךְ – הצורה המקובלת היא בייגֶלֶה. המחפש את המלה פלסטיק לא ימצאנה, ותחת זאת ימצא בערך פלסטי את תת־הערך פלסטיקס (אנגלית plastics), חומרים פלסטיים: חומרים מלאכותיים ... משמשים לייצור כלים ובדים שונים, בהיותם תחליף לעץ, לזכוכית, למתכת, לכותנה ועוד.

לעתים קרובות המלה רשומה בצורתיה ובכתיביה השונים, כגון אינֶז'נֶר / אינְג'ינֶר²⁹, דוש / טוש, טונה / תונה, טשולנט / צ'ולנט, יאכנע / יחנה, צ'ק / שק, קֶטְשֶׁפ / קצ'פ (הצורה הרווחת היא דוקא קֶטְשֶׁפ / קצ'ופ), שֶׁנס / שנסה

28. במלים יידיות המחבר מוסר בדרך כלל את הכתיב שבשפת המקור: בייגל, זופפלייש (שתי יוד־ין), מֶאֱמַע־לשון (אל־ף פתוחה לסמן בה תנועת a ועיין לסמן בה תנועת e; ראה להלן הערה 31).

29. בערך אינֶז'נֶר, אינְג'ינֶר צוין צ' [= צרפתית]. הדבר נכון בשביל הצורה הראשונה בלבד, בעוד השנייה על דרך האנגלית.

(הצורה צ'נס איננה). חיפשתי את המלה קונספציה, אך מצאתי רק קונצפציה.

אין עקביות ברישום הסיומת -יזם/-יסם. נראה שהמחבר מעדיף את הסיומת -יסם: אגואיסם, אלטרואיסם, אנכרוניסם, פשיסם. לעתים הוא רושם את שתי הסיומות זו ליד זו: סוציאליסם / סוציאליזם, מרכסיסם / מרכסיוזם. ובכלל, ראוי היה לרשום ערך -יזם/-יסם, בדרך שנרשמו התחיליות אפס-, ביז-/ביאז-, ד-/וכי"ב, ולא רק פסיומת של מלים מופשטות, אלא גם כמלה לעצמה איום (-כל מיני איזמים-).

משמעויות חסרות. לרשימת המלים החסרות יש להוסיף גם מלים המובאות במילון, אלא שחסרה בהן משמעות, שלעיתים היא משמעותן העיקרית היום. למשל, סנקציות - מי שמצוי אצל הנעשה לאחרונה במשק הישראלי יחייך למקרא ההגדרה -אמצעי עונש (כלכליים, כספיים, צבאיים), המוטלים על איזו מדינה המפרה חוזים בין-לאומיים; דיאליסה - חסרה המשמעות של טיפול בחולי כליות; קדנציה - אינה רק תקופת פעולתו של מוסד ציבורי חשוב, אלא גם של איש ציבור; איני יודע כמה דוברי עברית משתמשים במלת בנקט במשמעות -בבנין: הדום היסוד-, אך אני מכיר מלה זו במשמעות 'שולי הכביש', כגון: ירד לבנקט; דרבי אינו רק מרוץ סוסים גדול - אלא גם משחק כדורגל של קבוצות מאותה העיר, כגון: הדרבי התל-אביבי; שמלץ אינו סתם -שומן,

בישול בשומן, אלא הוא תואר של גאי לסרט, הצגה, ספר וכיו"ב, המעוררים אותה הרגשת סלידה ובחילה שמעורר מאכל גוֹטף שומן; המלה טרנספורמציה נרשמו בה ארבע הוראות: בפיזיולוגיה ובכימיה, בתורת החשמל, במתימטיקה וכן בהוראת פאה נוכרית של אשה. חסרה המשמעות המשמשת בימינו בבלשנות.

המשמעויות וסדרן. מילון שימושי חייב לרשום את משמעויות המלים על פי כלל זה: מלה שיש בה שתי משמעויות ויותר, תירשם המשמעות הפללית או הנפוצה ביותר ראשונה, ולאחריה המשמעויות המוגבלות או הנדירות יותר. מילונו של פינס אינו נוהג כך תמיד, והוא עשוי להביא את המשמעות הרגילה – שלעתים היא גם היחידה שיש לה שימוש של ממש – בסוף הערך ולא בראשו. למשל, בלגן (פרסית), (1) סככה, סופת-קרשים, למכירת סחורות או להצגת זולות. (2) תיאטרון שוק. (3) בהשאלה: אי-סדר, מהומה. אני מכיר רק המשמעות השלישית (ראה לעיל הערה 23); טנדר (אנגלית tender), (1) משניח. (2) חלק מהקטר המכיל מלאי של דלק ומים. (3) מכונית-משא קלה; רכב קל להובלת אספקה; שמשות. (4) מכונית-משמר קלה (של משטרה או צבא). (5) מכרו; הצעת-קיפולת. (6) סכום חובה. מתוך שש ההוראות אני מכיר רק שתיים, שהן בעצם אחת: את הוראה מס' שלוש ומס' ארבע. ההגדרה "מכונית-משמר" מוזרה בעיניי. עדיף להגדיר: רכב צבאי קל, או פיוצא בזה; טרמפ, טרמפ (אנגלית tramp), (1) הולך

ברגל. (2) נע ונד, צוען. (3) בשפת הדיבור: סיע, הסעה, הסעת חינם של הלך במכונית. שתי ההוראות הראשונות, וכן הצורה טרמפ בפתח, אינן מוכרות לי.

ההגדרות. השנאת שתי המהדורות של המילון מעלה תיקוני הגדרות רבים, המתחייבים מן השינויים שחלו בחיים ובלשון בשנים האחרונות. למשל, המלה קוטג' מוגדרת במהדורת 1955 כך: "בית למשפחה אחת באנגליה; דירה בשתי קומות המחוברות במדרגות פנימיות". במהדורה המורחבת הושמטה המלה "אנגליה", שהרי קוטגים בונים היום גם אצלנו³⁰. המלה טיפרקורדר מוגדרת במהדורה הראשונה "מאנאָטופון-סרט" וכך. במהדורה החדשה נוסף בראש ההגדרה "רשמקול סרטי", אף כי ההגדרה הקודמת – מעטופון-סרט³¹ – לא הושמטה.

יש שההגדרה סתמית וכללית מדי, ואין המעיין יכול ללמוד ממנה לצורכו המיוחד. למשל, שִׁבָּה מוגדרת כדסקית, אך חסר הפירוט, כגון: טבעת מתכת שמשחילים על הבורג בין ראש הבורג לבין האום; או, למשל, ונטיל מוגדר כשסתום, אך אין זה סתם שסתום, אלא מכסה המתברג

30. לעומת זה, התוספת "חווילה" בראש הגדרת המלה קוטג' שבמהדורה המורחבת, ספק אם היא במקומה, שהרי קוטג' אינו חווילה.

31. תן דעתך לשינוי שבתעתיק המלים הזרות המודמנות בתוך ההגדרה: במהדורת 1955 תנועת a מועתקת באלף בלתי מנוקדת ותנועת e מועתקת באלף סגולה.

על גבי פתח האויר שבגלגל המכונית; המלה סינפרוני מוגדרת כ"בזמן, המתרחש בעת ובעונה אחת, הפועל בזמן אחד ובקצב דומה". ההגדרה נכונה, אלא שאינה מספקת בשביל מי שנתקל במונח זה בתחום תורת הלשון.

לעומת המקרים של הגדרה סתמית או כללית מדי, יש מקרים שההגדרה טכנית מדי, במקום שמתבקשת הגדרה שאינה טכנית. למשל טרנויסטור מוגדרת כך: "מכשיר אלקטרוני קטן וחסכוני, המשמש להגברת אותות חשמליים. פועל לפי עיקרון של זרימת חשמל בחומרים מוליכים למחצה. בשל מידותיו הזעירות, קשיחותו הרבה, צריכת כוח מועטה, אי פליטת חום וכיו"ב, הוא מחליף את שפופרות-הריק (כמו שפופרת הראדיו) הרגילות, בשימושים רבים (פגלאי, מגבר או מתנד)". זו הגדרה אנציקלופדית, ואין היא פסולה במילון מסוג זה. אולם הגדרה זו פגומה בשניים: אין היא מבחינה הבחנה ברורה בין מקלט הטרנויסטור לבין הגבישים האלקטרוניים הקרויים טרנויסטורים, המפעילים את מקלט הטרנויסטור; כמו כן היא מרחיבה את הדיבור על הצד הטכני ואינה מבהירה את הצד השימושי. הבה נראה כיצד מגדירים את הטרנויסטור בעלי המילונים האחרים. אלקלעי (במילון הלועזי-עברי): "מקלט קטן לשידורים; מכשיר אלקטרוני (ששימוש כזה של שפופרת אלקטרונית)"; אלקלעי (במילון העברי): "מקלט רדיו מיטלטל הקולט שידורים באמצעות סוללות"; אבן-שושן: "כינוי מקובל למקלט רדיו מיטלטל, מקלט-יד או מקלט-כיס; מכשיר הקולט שידורים אלקטרומגנטיים על-ידי מערכת גבישים ועל-פי-

רוב באמצעות סוללות חשמליות; פנעני: "מקלט-יד, מקלט-כיס, הקולט שידורי גלים אלקטרומגנטיים; גביש מוליך למחצה, הפועל בשלושה אלקטרודים בצינור אלקטרוני, משמש במגבירים מיטלטלים כמו מכשיר לקשה-שמיעה וכדומה"; מדן: "מקלט רדיו מיטלטל; מכשיר אלקטרוני קטן לשימושים שונים".

נתקלתי בהגדרות שאינן מדויקות, כגון במונחים מתחום הבלשנות. אסימילציה מוגדרת "הבלעת צלילים דומים בהגיגה" - כלומר הגדרה פונטית, ואילו דיסימילציה מוגדרת "החלפת אחת משתי אותיות זהות במלה" - כלומר הגדרה מן התחום הגראפי. שמא תאמר, קשה לבוא בטענת חוסר עקביות בשני ערכים שתשעים וארבעה עמודים מפרידים ביניהם - אין הדבר כן, שהרי המחבר עצמו בהגדרת הערך דיסימילציה רומז להגדרת הערך אסימילציה.

נתקלתי בהגדרות מיושנות, כגון מלת אוניברסיטה - "מכללה, בית-מדרש גבוה; מכון עליון למדעים, הפולל מחלקות שונות". הגדרה זו כמו נלקחה מלשון המשכילים או מדור תחיית הלשון העברית, תחת הגדרה פשוטה, כגון מוסד להשכלה גבוהה, או פיוצא בזה.

הערות בודדות. יש מלים שרצוי לסמן את מקום הטעמתן. למשל, המלה זונה (zone). יהיה זה מנוחך לקרוא אותה מלרע.

מלים עבריות המשמשות בידיש הגייתן שונה מבעברית, ויש לציין אותה. המחבר נהג כשורה כאשר ניקד חומש

(בערך טִיטֶשׁ חוּמֶשׁ), אך לא יצא ידי חובתו כאשר ניקד לשון (בערך מאַמע לשון). היה עליו להוסיף תעתיק פוֹנטי, כגון [lošn].

בניקוד המלים הזרות נהג המחבר על פי כללים אלו:
תנועה e מועתקת לעולם בסגול, הן בהברה סגורה והן בהברה פתוחה. תנועת a מועתקת בקמץ (בהברה פתוחה) ובפתח (בהברה סגורה). משום כך צורם, דרך משל, ניקוד המלה מָאי (שם החודש) בקמץ. הייתי מצפה שתניקד בפתח ככל מלה עברית המסתיימת בסיומת -אי.

המקורות. ההערות הללו מלמדות מה קשה – ולפעמים ממש בלתי אפשרית – מלאכתו של מחבר מילון, שעבודתו נעשית ביחיד ובלא עזרתם של מומחים למקצועותיהם. הדברים אמורים במילון עברי כלשהו, ועל אחת כמה וכמה במילון מיוחד למלים הזרות בעברית. בחיבור המילון למלים זרות בלשון הפולנית, שפבר הזכרתי, השתתפו 44 אנשי מדע, רובם מרצים באוניברסיטאות של פולין³². אני יודע שבעברית הדבר בגדר חלום, וכי המילונות העברית תוסיף ותהיה עוד זמן רב פרי עבודתם של יחידים. דרושה אפוא העזה בלתי רגילה וחריצות שלא תתואר כדי לעשות מילון. אלא שחריצות לבד אין בה די. דרושה שיטת עבודה ומשטר

³² מתוכם 36 מומחים למקצועות השונים (מספר המקצועות

³¹), 5 לקסיקוגרפים של הלשון הפולנית ועוד 3 פרופסורים, שמומחיותם האטימולוגיה.

עבודה, שהוא בהם כדי לפצות ולו מעט על היעדר שיתופם של עוזרים ומומחים.

מה הייתי עושה אני, לו המר לי הגורל והוטל עליי לחבר מילון למלים הזרות? ראשית כול, הייתי עובר על פרכי האנציקלופדיה העברית, לפחות על ערכי המדע והטכניקה שבה, והייתי רושם את כל המלים הזרות. אני יודע, זו מלאכה של שנים, והיא עולה ממון רב³³, אך תהיה זו טפשות, או לפחות תמימות ובורות, להניח שעשיית מילון היא מלאכה קלה ומדירה. בשיטת עבודה נכונה ניתן להיעזר בעוזרים לא-מקצועיים, ובכך יקצר בהרבה משך איסוף החומר ומיונו. שנית, הייתי עובר על מפתחותיהם של ספרי שימוש רבים ככל האפשר, כגון ספרי בישול, שיש בהם רשימות של מאכלים, תבלינים, פירות וירקות ומיני בשר ודגים וכיו"ב. שלישית, הייתי מצטייד במילונים דומים בלשונות אחרות (קודם לכן הזכרתי שלושה מילונים כאלה, ואין זה הפול). ברשימה הביבליוגרפית שבסוף מילוני של פינס לא הובא אלא המילון למלים זרות ברוסית משנת 1955³⁴. החלק העברי של הרשימה הביבליוגרפית מכיל 20

33. פרכי האנציקלופדיה העברית, שיצאו עד כה (27 פרכים וכרך מילונאים) מכילים קרוב ל-29.000 עמודים. בקצב של קריאת שישה עמודים בשעה – הרי זו עבודה של 5000 שעות בקירוב, ומחירה כ-35.000 ל"י. מחיר זה אינו כולל את הרישום על גבי פרטיסים, את מחיר הפרטיסים עצמם ואת מלאכת מיון הפרטיסים, שהיא אולי השלב הממושך ביותר בעבודה מעין זו.

34. בידי מהדורה משנת 1964, וייתכן שיצאו מהדורות נוספות.

ממילוני ועד הלשון העברית והאקדמיה ללשון העברית, וכן עוד 15 מילונים, לקסיקונים ואנציקלופדיות³⁵. כל אלה אין בהם כדי למצות את שפע ספרי העזר שבמצא. דוגמה אחת מני רבות: אין זכר ללקסיקון הלועזי-עברי של ראובן אלקלעי, והרי זה יצא לאור בשנת 1967.

*

הערות ביקורת אלו לא באו אלא מתוך הערכה רבה למילוני החדש של פינס, ומתוך תקווה שהמהדורה המורחבת איננה מהדורתו האחרונה. ראוי מילון זה שמבקרי יטרחו בו, ובכך יסייעו למחבר שישכלל את מלאכתו³⁶.

ד-ר א' ציגלמן מירושלים, שהואיל להשאילני את מילוני הפולני למלים זרות משנת 1954, סיפר לי שיש מהדורה חדשה של מילון זה משוכללת מקודמתה.

35. לא ברור לי מה למילוניו של בן-יהודה בין ספרי העזר, שהרי בן-יהודה אינו מביא מלים זרות במילוניו. וכן מוזר לראות בין ספרי העזר את "משפט האורים" של יהושע שטיינברג, שהוא כידוע מילון לתנ"ך.

36. לדוגמאות של נושאלאנטי ושל נושאלאנטייות, המובאות בהערה 9 ("לשונו לעם" תש"ה, עמ' 294), הוסף: יש לו סגנון מובהק, קול בעל איכויות מיוחדות ומרתקות, ואישיות טלויזיונית מצוינת; הוא 'עובר' את המסך הקטן בנושאלאנטייות ובחן רב" (הדה בושס, "הארץ" 7.8.75); "כונתי לקלילות הנושאלאנטיית, שבה זורע הפרופסור, לרוח היום, זרעוני הסתה בין-עדתית ושנאת-אחים" (אידוב כהן, "הארץ" 14.8.75, במדור המכתבים למערכת). והעירוני הגב' דבורה גילולה מירושלים ומר דרור לשם מקיבוץ גבים, שלדעתם מלת נושאלאנטי,